

'MAAR ZO HEB IK HET GELEERD!'

ik beseft het ~~me over~~opnieuw

ik beseft het ~~me over~~opnieuw

ik beseft het ~~me over~~opnieuw

ik beseft het opnieuw.

'TAALMIST
TREKT OP DANKZIJ
WOUTER
VAN WINGERDEN'
FRITS SPITS

WOUTER VAN WINGERDEN
DE WAARHEID ACHTER
50 TAALKWESTIES

van Dale

'MAAR ZO HEB IK HET GELEERD!'

*ik beseft het ~~me over~~opnieuw
ik beseft het ~~me over~~opnieuw
ik beseft het ~~me over~~opnieuw
ik beseft het opnieuw.*

DE WAARHEID ACHTER
50 TAALKWESTIES

WOUTER VAN WINGERDEN
MET ILLUSTRATIES VAN FRANK LANDSBERGEN

UTRECHT / ANTWERPEN

van Dale

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	8
1. hij wil of hij wilt?	16
SCHRIJFTAAL EN SPREEKTAAL	18
2. wouden of wilden?	20
3. hou, houd of houdt?	22
4. je kan of je kunt?	26
5. we of wij?	28
6. hen of hun?	32
7. het boek dat of het boek wat?	36
8. die of welke?	40
9. de idee of het idee?	42
10. Frankrijk: haar of zijn wijnstreken?	44
11. iemand op wie of iemand waarop?	48
12. heel of hele fijne vakantie?	52
13. meest origineel of origineelst?	54
CONTAMINATIES	56
14. printen of uitprinten?	58
15. opnieuw, over of overnieuw?	60
16. deel of onderdeel uitmaken?	62
17. veel wegen of zwaar wegen?	64
18. beseffen of zich beseffen?	66
19. als mens of als mens zijnde?	68
ENKELVOUD EN MEERVOUD	70
20. een aantal mensen is of zijn?	71
21. dat soort mensen is of zijn?	74
22. een miljoen mensen is of zijn?	76
23. de media is of zijn?	78
24. de data is of zijn?	80
25. reizigers wordt of worden verzocht?	82
26. in moeten vullen of moeten invullen?	86

INVLOED VAN ANDERE TALEN	88
27. gedaan heeft of heeft gedaan?	90
28. jaren zestig of zestiger jaren?	93
29. meerdere?	94
30. gelijk of meteen?	96
31. zo'n of zulke?	98
32. te Leiden of in Leiden?	100
33. te hard of te snel?	102
34. kwalitatief of kwalitatief goed?	104
35. pepernoten of kruidnoten?	106
36. plaats of plek?	108
UITSpraak	110
37. nótulen of notúlen?	111
38. handvaten of handvatten?	112
39. frikadel of frikandel?	114
TAAL IS GEEN WISKUNDE	116
40. vegetariër of vegetarisch?	118
41. gijzelt een gijzelaar?	120
42. gehad of gekregen?	122
43. geen honger: ja of nee?	124
44. beginnen met ik?	126
45. mr of mr.?	128
46. komma voor en?	130
47. om of geen om?	134
48. doordat of omdat?	136
49. als of indien?	138
SJIBBOLET	140
50. dan of als?	141
OVER DE AUTEUR	144

1. *hij wil* of *hij wilt*?

- Wie wilt er even boodschappen doen?
- Hij wilt het voor zichzelf houden.
- Niemand wilt me hebben.

Zomaar een paar van de talloze zinnen die je tegenwoordig kunt horen en lezen waarin *wil* heeft plaatsgemaakt voor *wilt*. Of is dat misschien juist sowieso de goede vorm, met stam + t?

> Wat vindt u goed?

ALLEEN <i>HIJ WIL</i>	62%
<i>HIJ WIL</i> IS BETER	12%
ALLEBEI GOED	12%
<i>HIJ WILT</i> IS BETER	7%
ALLEEN <i>HIJ WILT</i>	6%

⌘ juiste vorm volgens 'Dit moet je onthouden'

> Wat vindt u mooi?

<i>HIJ WIL</i>	88%
GEEN VOORKEUR	5%
<i>HIJ WILT</i>	7%

De zinnen met *wilt* zijn geen ongelukjes. Als je goed oplet, merk je dat heel veel mensen – hoe jonger hoe vaker – stevast *hij wilt* (en *zij wilt*, *(n) iemand wilt*, *de buurman wilt*) gebruiken in plaats van *hij wil*.

Van de zestigplussers geeft in de enquête nog 82% aan dat *ze hij wilt* echt fout vinden. Van de dertigminners nog maar een minderheid: 42%. De acceptatie van *hij wilt* groeit dus.

> Wat zeggen experts?

Niemand die er verstand van heeft, zal zeggen dat je *hij wilt* mag schrijven. *Hij wil* is simpelweg de norm, zeggen alle taaladviesboeken en -websites.

> Hoe zit het precies?

Bij bijna alle werkwoorden eindigt de vorm die in de tegenwoordige tijd bij *hij*, *zij* en *het* hoort (de 'derde persoon enkelvoud') op een *t*.

Op de hoofdregel bestaan een paar uitzonderingen. Natuurlijk *hij is*, maar ook *hij kan*, *zal*, *mag* en *wil*. *Kunnen*, *zullen* en *mogen* hebben meer onregelmatige vormen in de tegenwoordige tijd. Bij *willen* is alleen *hij wil* raar. En dat komt doordat het ooit een 'aanvoegende wijs' is geweest.

Meestal staat een werkwoord in de 'aantonende wijs': *De koning leeft*, en soms in de 'gebiedende wijs': *Neem een ei*. De aanvoegende wijs is bijna uitgestorven. We kennen er nog een paar vormen van, zoals: *Leve de koning!* en *Men neme een ei*. Die vorm hield vaak een wens of een aanwijzing in.

De aanvoegende wijs kon ook voorzichtigheid of beleefdheid uitdrukken. Omdat *willen* van zichzelf wat onbeleefd kan zijn, gebruikten mensen vroeger het beleefdere *hij wille*. De *e* is afgesleten, maar nooit vervangen door een *t*.

Meestal leer je zulke uitzonderingen vanzelf. Kinderen apen eerst na wat anderen zeggen. Daarna ontdekken ze systeem en gaan ze dat systeem overal op toepassen: in feite maken ze te veel vormen helemaal regelmatig. Een bekend voorbeeld is *hij loopte*. Later horen ze de uitzonderingen op het systeem vaak genoeg om die ook zelf te gaan gebruiken: *hij liep*. Zo gaat het ook bij *hij wil*: jonge kinderen plakken er eerst de *t* van *hij loopt*, *hij zingt* en *hij gilt* achter, en later schrappen ze die *t* weer.

Maar het lijkt erop dat die laatste correctie steeds vaker achterwege blijft. Kinderen slaan het uitzonderlijke *hij wil* niet meer in hun hoofd op. En inmiddels zijn er ook volwassenen die denken (en vinden) dat het *hij wilt* moet zijn.

> Dit moet je onthouden

Hij wil is goed. Het is een uitzondering op de regel *stam + t*. *Hij wilt* is geen goed Nederlands en wordt dat ook nog niet zomaar.

18. beseffen of zich beseffen?

Nu beseff ik me pas hoe ziek ik ben geweest.

Veel mensen zullen er in de praktijk 'overheen horen', maar dat *me* hoort er van oudsher niet in thuis. Hoe staat het er tegenwoordig mee?

> Wat vindt u goed?

ALLEEN BESEF ME 6%

BESEF ME IS BETER 8%

ALLEBEI GOED 7%

BESEF IS BETER 22%

ALLEEN BESEF 57%

2

> Wat vindt u mooi?

BESEF ME 12%

GEEN VOORKEUR 6%

BESEF 81%

Het is nog altijd een van de bekendste taalfouten waar je 'schoolmeesters' mee op de kast kunt krijgen: *zich beseffen* in plaats van *beseffen*. De meerderheid vindt het verkeerd, en nóg meer mensen vinden het ook echt niet mooi. Gek genoeg komt *zich beseffen* wel heel vaak voor. Je kunt het vergelijken met een kleine verkeersovertreding, zoals geen richting aangeven op de fiets: we weten dat het fout is, maar de meeste mensen doen het soms toch. Meestal zelfs onbewust.

> Wat zeggen experts?

Alle taaladviseurs zeggen onomwonden dat *zich beseffen* fout is. Bij *beseffen* hoort nooit een wederkerend voornaamwoord.

> Hoe zit het precies?

Zich is een 'wederkerend voornaamwoord'. Het verschijnt onder meer bij 'wederkerende werkwoorden', zoals *zich vergissen* en *zich gedragen*, en het krijgt in de eerste en tweede persoon een andere vorm: *wij gedragen ons, je vergist je*.

Beseffen betekent zoiets als ‘heel goed weten, je ervan bewust zijn of worden’. Het lijkt wel of *beseffen* een ‘wederkerende’ betekenis in zich heeft: het is iets wat je doet en wat tegelijkertijd effect op jezelf heeft – je denkt over iets na en het leidt tot een bepaald inzicht. Er zijn twee synoniemen van *iets beseffen* die allebei wél *zich* bevatten: *zich ergens van bewust worden/zijn* en *zich iets realiseren*. Misschien verklaart de betekenis van *beseffen* dus de opkomst van *zich*.

Soms wordt *zich beseffen* een contaminatie genoemd van *beseffen* en *zich realiseren*, maar dat is niet per se het geval. Trouwens, met *zich realiseren* gebeurt soms het omgekeerde: *Hij realiseerde hoe ziek hij was geweest*. Het weglaten van *zich* is misschien wel eerder invloed van het Engels (*he realised*) dan hypercorrecte angst voor *zich*.

Het ‘moderne’ *zich beseffen* is lange tijd zeldzaam geweest. Een voorbeeld uit 1919: “Ieder besepte zich de zware verantwoordelijkheid en deed wat hij voor God en zijn geweten als de redding van het vaderland beschouwde.”²⁰ Pas vanaf de jaren zeventig dringt *zich beseffen* vaker door in kranten.

Hoewel de taalnorm in deze kwestie nog altijd duidelijk is, verandert er wel iets. Van de zestigers vindt 72% *zich beseffen* pertinent fout. Bij de twintigers is dat maar 45%. Over een halve eeuw hebben we misschien wel een nieuwe norm.

> *Dit moet je onthouden*

Vermijd *zich beseffen* in geschreven taal. Het geldt als fout.

In gesproken taal komt het al zo vaak voor dat je je er beter niet druk om kunt maken.

„Als je de leerlingen goed drilt, valt er aan hun spelling nog veel te verbeteren”, meent Groothoff. „En dat is hard nodig ook omdat men zich beseffen dat later sollicitatiebrieven met spel-fouten nu eenmaal niet boven op de stapel komen te liggen”.

Deze journalist kreeg bij het schrijven over grammatica en spelling te maken met de Wet van Muphry (!): wie klaagt over een taalfout, maakt er zelf ook een. Of twee, in dit geval.²¹

39. frikadel of frikandel?

De frikandel is een klassieke snack. Wat maakt de frikandel speciaal? Dat is de *n* midden in het woord, die door veel schoolmeesters (en anderen) met de rode pen werd en soms nog wordt doorgestreept. Hoe komt dat?

> Wat vindt u goed?

FRIKADEL 38%

FRIKANDEL 66%

CURRYWORST 6%

2

> Waarom vindt u dat?

TAALGEVOEL 30%

LOGISCH 10%

AANGELEERD 67%

Vrijwel iedereen zégt *frikandel*, maar die *n* in het midden verdwijnt vaak op wonderlijke wijze als het woord in teksten wordt gebruikt. Dan schrijven veel mensen ineens *frikadel*.

Dat komt door een klein gebrek in het Groene Boekje: daarin stond in 1954 alleen *frikadel*. De *frikandel* was toen amper uitgevonden.

> Wat zeggen experts?

Frikandel is een goed Nederlands woord, zeggen alle autoriteiten op taalgebied tegenwoordig. Het misverstand over de *n* in *frikandel* is eigenlijk ten onrechte ontstaan.

> Hoe zit het precies?

De *frikadel* is het oudst. Het is een Frans woord (*fricadelle*) dat ongeveer letterlijk 'gehakt' betekent. Vier eeuwen geleden smulden mensen al van "een moye frickedel", een soort gehaktbal. *Frikadel* staat daarom ook al heel lang in woordenboeken. In België zijn frikadellen nog steeds gehaktballetjes; op internet vind je bijvoorbeeld recepten voor 'frikadellen met krieken'.

In de jaren vijftig bedacht snackfabrikant Gerrit de Vries uit Dordrecht de naam *frikandel*. Hij maakte eerst een soort gehaktballen, maar daar zat zoveel meel in dat het wettelijk geen *gehakt* mocht heten. Toen heeft hij een worstvormige snack van gemaakt, die hij *frikandel* noemde. Dat bestond al wel als spreektaalige variant van *frikadel*; ook Duitsers noemden hun *Frikadelle* weleens een *Frikandelle* (dat kwam waarschijnlijk door de vleeswaar *fricandeau*). De gladde frikandel die we nu kennen, is ontwikkeld door een andere snackfabrikant, Beckers. In delen van België noemen mensen de frikandel *curryworst*.

In het Groene Boekje was decennialang alleen de *frikadel* te vinden. Daardoor namen veel mensen aan dat *frikandel* spreektaal was en dat die *n* er dus niet in thuishoorde. Zo hebben miljoenen mensen ingepeperd gekregen dat je ook de ‘moderne’ snack zonder *n* moest schrijven, ook al sprak bijna iedereen die *n* wel uit.

Het probleem is pas in 2005 opgelost. Sinds dat jaar staat behalve *frikadel* ook *frikandel* in het Groene Boekje.

> *Dit moet je onthouden*

De *frikandel*, vooral bekend in Nederland, is een concurrent van de kroket. De *frikadel*, vooral bekend in België, is een gehaktballetje.

f. 100 belooning. Weggelopen te Wassenaar malthezer hondje, zwarte ooren, zwarte vlek op staartwortel, teef, luistert naar de naam Frikandel. Terug te bez.: Rieff, Jonkerlaan 56, Wassenaar, tel. incl. Wassenaar no. 8529.

Een worst op pootjes: de oudste vermelding van de vorm *frikandel* in een krant komt uit 1943.⁴⁴

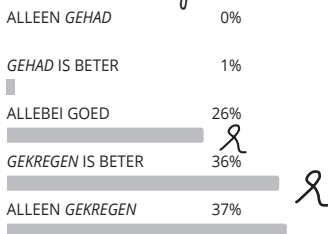
42. gehad of gekregen?

Annemieke: 'Ik heb voor mijn verjaardag een boek gehad.'

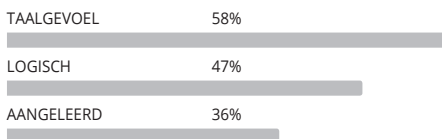
Sven: 'O, heb je het dan nu niet meer?'

Heeft Sven een punt?

> Wat vindt u goed?

> Waarom vindt u dat?

'Letterlijkheidsfetisjisme'. Daar hebben de tegenstanders van *iets gehad hebben* waarschijnlijk last van. Ze redeneren zo: je hebt het in het verleden gehad, en nu dus niet meer. Dáárom zou het fout zijn.

Zo hebben veel mensen het moeten leren, en inmiddels zien ze het verbod op *gehad hebben* ook als een logische regel. Maar veel taal moet je niet helemaal letterlijk nemen; zie ook hoofdstuk 43.

Het komt erop neer dat het vooral een stijlkwestie is. *Gekregen hebben* is geschikt voor geschreven taal. *GeHAD hebben* is spreektaalig, maar daarmee nog geen slecht Nederlands.

> Wat zeggen experts?

Van Dale noemt *gehad hebben* 'informeel' en 'niet algemeen'; de Taalunie vindt het onduidelijk of het standaardtaal mag heten, en Onze Taal zegt dat het niet fout is, maar wel lager gewaardeerd

wordt. De *Schrijfwijzer* houdt van concrete woorden en vindt *gekregen* daarom beter dan *gehad*.

> *Hoe zit het precies?*

Het historische *Woordenboek der Nederlandsche Taal* zegt simpelweg: “*Gehad hebben* doet als volmaakt verleden tijd bij *krijgen dienst*”, en geeft veel voorbeelden uit de negentiende eeuw – “Net of hij een trap van een paard gehad heeft”, schreef Nicolaas Beets in 1839. We zijn het dus al vele generaties gewend dat je *gehad* zo kunt gebruiken.

In zulke zinnen wordt *gehad* gebruikt als synoniem van *gekregen*. *Ik heb een boek gehad* betekent dus precies hetzelfde als *Ik heb een boek gekregen*, en niemand zal het verkeerd begrijpen. De vraag ‘Heb je het dan nu niet meer?’ is wijsneuzerig bedoeld: het is geen oprechte vraag waarop je het antwoord niet weet, maar je wilt iemand alleen maar op z’n nummer zetten omdat hij of zij *gehad* heeft gezegd.

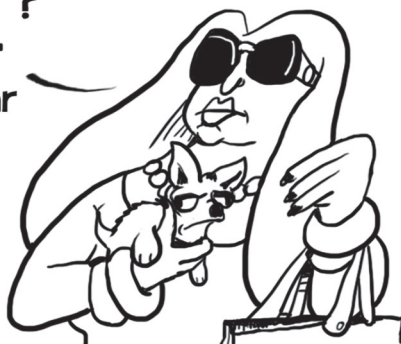
> *Dit moet je onthouden*

‘Ik heb een cadeau gehad’ is in de omgangstaal gewoon goed Nederlands. Veel mensen hebben geleerd dat *gekregen* mooier is. Je mag dat natuurlijk blijven vinden, maar iemand ervoor op de vingers tikken is te streng.

**“een cadeau gehad
of gekregen”?**

**whatever
als het maar
duur was**

OVER DE AUTEUR

Wouter van Wingerden (1977) was net Duits gaan studeren in Leiden toen hij meedeed aan het Groot Dictee der Nederlandse Taal en pardoes vierde werd. Jaren later kwam hij er eindelijk achter dat het Nederlands zijn hart had. Als student werkte hij een paar jaar bij het Meertens Instituut. Eenmaal afgestudeerd als neerlandicus kwam hij terecht bij het Genootschap Onze Taal, waar hij tot 2015 taaladviseur was.

Inmiddels werkt hij als zelfstandig taalkundige en tekstcorrector. Wouter weet veel van taalnormen en is lid van de Commissie Spelling, die het Groene Boekje maakt. Samen met Pepijn Hendriks maakt hij Nederlanders bewust van de vele clichézinnen die ze dagelijks gebruiken (*dagelijkscliche.nl*).

Wouter is wekelijks te horen op NPO Radio 5 bij Omroep MAX en duikt geregeld ook in andere media op. Hij is bovendien beschikbaar voor lezingen en nascholingen over taal, bijvoorbeeld over de inhoud van dit boek: de regels van het Nederlands.

doetietsmettaal.nl

Wil je de waarheid achter nog vijf taalkwesties weten?

Op vandale.nl/maarzohebikhetgeleerd krijg je gratis vijf extra hoofdstukken!

- 51. beste, geachte of L.S.?
- 52. ben of wees voorzichtig?
- 53. eega of ega?
- 54. wat of wie schetst mijn verbazing?
- 55. (zich) ergeren of (zich) irriteren?

**GRATIS
5 EXTRA
KWESTIES**

NOTEN

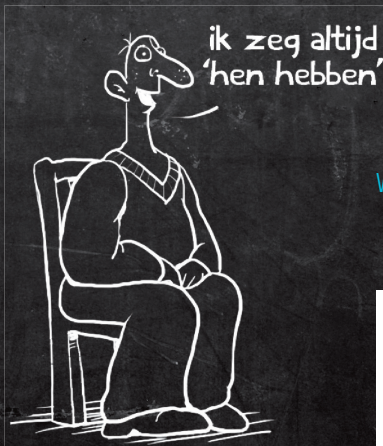
De noten bij de citaten in dit boek verwijzen naar historische kranten op delpher.nl en naar enkele andere bronnen. De volledige verwijzingen zijn te vinden op vandale.nl/maarzohebikhetgeleerd.

KUNSTMATIGE TAALREGELS ONTMASKERD

*Een aantal is enkelvoud! Geen komma voor en!
Een cadeau gehad – nee, gekregen! We kennen ze
allemaal, de regels van het Nederlands die echte
en zelfbenoemde schoolmeesters al generaties
lang verspreiden. Maar kloppen ze eigenlijk wel?*

Taalexpert Wouter van Wingerden zocht 50 hete hangijzers tot op de bodem uit, dook in de Nederlandse taalgeschiedenis en vroeg duizenden mensen om hun mening over kwesties als (*zich*) *beseffen*, *zwaar wegen* en *de regel die/welke*. Het resultaat: strenge oordelen (*hun hebben*), verrassingen (*hij wil/wilt*) en verfrissende inzichten (*reizigers wordt/worden verzocht*). Met vrolijke illustraties van Frank Landsbergen. Onmisbaar voor wie graag blijft over het Nederlands!

*'Maar zo heb ik het geleerd! is Genieten met een grote G
voor iedereen die ook maar een beetje liefde voor taal voelt.
Een boek dat je wilt (of is het wil?) lezen!' Taalvoutjes*

WWW.DOETIETSMETTAAL.NL
WWW.VANDALE.NL
WWW.VANDALE.BE

NEERLANDICUS WOUTER VAN WINGERDEN (1977) 'DOET IETS MET TAAL'. HIJ WEEET ALLES VAN TAALNORMEN EN IS (MEDE-) AUTEUR VAN MEERDERE TAALBOEKEN. WOUTER WERKTE BIJ ONZE TAAL EN ZIT IN DE COMMISSIE SPELLING. ELKE WEEK HEEFT HIJ EEN TAALRUBRIEK BIJ OMROEP MAX.

